

koppels in het vierde hoofdstuk van de exhortatie, met zijn commentaar op het *Hooglied van de Liefde* (1 Kor 13) (cf. supra), de nodige inspiratie vinden voor hun groei naar en in duurzame liefde. Voor deze consequente pastorale ethiek vinden we trouwens aanknopingspunten bij de paus zelf, namelijk waar hij schrijft: “Niemand mag voorgoed veroordeeld worden, omdat dat niet de denkwijze van het Evangelie is! Ik richt mij niet alleen tot gescheiden mensen en mensen in een nieuwe relatie, maar tot allen, in welke situatie zij zich ook bevinden” (AL 297). Doorheen ons artikel werd duidelijk hoe deze universele barmhartigheid, die geldt voor al wie zich in een complexe of zogenoemde irreguliere situatie bevindt, groei en onderscheiding met elkaar verbindt: “Het geweten kan niet alleen maar erkennen dat een gegeven situatie objectief niet beantwoordt aan de algemene eisen van het Evangelie. Het geweten kan op een ernstige en eerlijke wijze herkennen wat nu het edelmoedige antwoord is dat men aan God kan geven en het kan met enige morele zekerheid inzien dat dit antwoord de zelfgave is die God vraagt te midden de complexiteit van concrete situaties, ook als het volledige objectieve ideaal niet bereikt is” (AL 303).

Pro manuscripto: Roger Burggraeve sdb (KU Leuven), Heilige Geestcollege, Naamsestraat 40, B-3000 Leuven. Tel.: 016/32.45.04.

DUURZAME VRIENDSCHAPSLIEFDE Stapstenen voor groei en onderscheiding in het licht van ‘De vreugde van de liefde’ (Franciscus I)

Roger Burggraeve sdb (KU Leuven)

Inleiding

Het document *De vreugde van de liefde* (2016),¹ waarmee paus Franciscus de dubbelsynode over huwelijk en gezin van 2014 en 2015 haar definitieve plooi heeft gegeven, bevat een dubbele uitdaging. Vooreerst om ons christelijk denken over huwelijk en gezin te toetsen en bij te sturen. Anderzijds om te blijven stilstaan bij de problematiek die door de zogenoemde ‘irreguliere’ relatievormen, zoals vóór- en niet-huwelijks samenwonen, het louter burgerlijk huwelijk, hertrouwen na echtscheiding of een nieuwe relatie zonder wettelijke erkenning opgeroepen worden (AL 53, 78, 293).

1. “Bijzondere vriendschapsliefde”

Ons vertrekpunt vormt het christelijk ideaal van de verbondsliefde, door Franciscus ook ‘huwelijkse naastenliefde’ genoemd (AL 69, 120, 127). Zij komt aan bod in het vierde hoofdstuk (AL 89 vv), voor hem een sleutelhoofdstuk (AL 6). Hiermee wil hij de zwenking van het Tweede Vaticaans Concilie doortrekken en verdiepen (AL 67), namelijk de manier om het huwelijk te zien als een “intieme gemeenschap van leven en liefde”. Het betreft een ‘integrale liefde’, die gebaseerd is op vrije en geïnformeerde instemming (gekwalificeerd jawoord), exclusiviteit en wederkerigheid, gelijkwaardigheid-in-verschil, expressieve seksuele intimiteit (AL 142-152), scheppende trouw als weg naar ‘onverbreekbaarheid van binnenuit’ (AL 123), edelmoedige openheid voor kinderen en verantwoord ouderschap (AL 167, 222), *last but not least* sociaal erkend en verankerd (AL 131, 294).

Franciscus geeft zijn eigen accent aan de echtelijke naastenliefde door ze, in de lijn van Thomas van Aquino, te interpreteren als ‘vriendschapsliefde’ (AL 125, 127, 133), zelfs als ‘hoogste vorm van vriendschap’ (AL 123). Hoe deze concreet gestalte kan krijgen in het dagelijks leven schetst de paus in een toegankelijke en aansprekende commentaar op het *Hooglied van de liefde* in 1 Kor 13: de liefde is geduldig en dienstbaar, niet jaloers noch arrogant, hoffelijk en fijngevoelig, onthecht en zonder innerlijk geweld, vergevingsgezind, blij om de blijheid van de ander, verdraagzaam, vol hoop en vertrouwen (AL 90-119).

Deze specifiek menselijke liefde is de ziel van de voorkeur van de christelijke traditie voor het huwelijksgezin, dit is het gezin gebaseerd op het huwelijk. Daarenboven is die ‘bijzondere vriendschap’ verheven tot sacrament, dit is tot teken van Gods liefde voor de mens en van Christus’ liefde voor zijn kerk (AL 71-75). Het is precies deze ‘adequaate en integraal begrepen liefde’ die een dam opwerpt tegen wat de paus bestempelt als een “cultuur van vluchtigheid en voorlopigheid”, waarin zich zowel de vrees voor duurzaam engagement als de vrees voormislukking vermomt én verschanst (AL 38, 41, 124).

Een belangrijke ethische implicatie van deze benadering is dat niet meer afzonderlijke handelingen centraal staan, noch het oordeel of die handelingen al dan niet ‘toegelaten’ zijn, maar de ‘levensvorm’ van de verbondsliefde van waaruit ze hun betekenis krijgen. De

¹ De vreugde van de liefde – Amoris Laetitia. Postsynodale apostolische exhortatie over de liefde in het gezin, Brussel, Licap, 2016, 205 p. Verder aangehaald als: AL.

pauselijke benadering maakt het mogelijk om de codemoraal te overstijgen ten gunste van een deugdenmoraal, dit is een ethiek die alle klemtoon legt op de houdingen van gemoed en wil gericht op het 'doel' en de realisatie van de verbondsliefde, waarin dan de afzonderlijke handelingen en gedragingen niet méér – maar ook niet min - dan 'middelen tot dat doel' zijn.

In zijn exhortatie wijst de paus erop hoe belangrijk het is de geschetste christelijke visie op de 'integrale liefde' van het huwelijksgesin te blijven aanreiken als een ideaal, niet als een juk maar als een gave (AL 62), verheven en haalbaar: "Lauwheid, elke vorm van relativisme of van een overdreven terughoudendheid in het voorstellen van het ideaal is een gebrek aan trouw aan het Evangelie en ook een tekort aan liefde van de Kerk tegenover de jonge mensen zelf. De uitzonderingssituaties begrijpen [cf. infra], betekent niet het licht van het ideaal in zijn totaliteit verduisteren of minder aanbieden dan wat Jezus geeft aan de mens. Belangrijker dan een pastorale zorg voor mislukkingen, is vandaag de pastorale inspanning om huwelijken te verstevigen en zo breuken te voorkomen" (AL 307)..

2. "Liefde en onvolmaaktheid wonen samen"

Deze aandacht voor de 'grote roeping' van de conjugale vriendschapsliefde mag echter niet leiden tot een hardvochtig perfectionisme. Vandaar dat de paus geregeld waarschuwt tegen te idyllisch-romantische of abstract-theologische opvattingen over het huwelijk (AL 135): "Liefde en onvolmaaktheid wonen samen" (AL 113). Dit geldt ook voor het sacramentele huwelijk: al is het als vriendschaps- en verbondsliefde een 'icoon' en 'tastbaar teken' van Gods liefde in deze wereld, toch blijft het een 'onvolkomen teken' van die liefde (AL 72).

2.1. Groeien in liefde

Dit idee van wezenlijke onvolmaaktheid impliceert ook het appel tot groei, zowel persoonlijk als relationeel. De paus spreekt uitvoerig over "groeien in liefde", zowel onderweg naar als tijdens het huwelijk en in het gezinsleven (AL 217-221). Hij geeft ook concrete suggesties om die groei te bevorderen: bepaalde dagelijkse rituelen samen doen, tijd maken ('quality time') om bepaalde momenten (bv. huwelijksverjaardag) samen te vieren, samen op bezinning, pelgrimstocht of bedevaart gaan... en zoveel méér. Een onmisbare 'groei-tool' is het gesprek, niet eenmaal maar telkens weer, als leerproces (AL 136-137).

De exhortatie besteedt ook aandacht aan de omvorming van de liefde doorheen de tijd. In een duurzame liefde heeft de duur zelf een belangrijk impact, in die zin dat relaties vandaag vier, vijf of zelfs zes decennia doorgaan. Doorheen die lange tijd blijven partners voor elkaar dezelfde én veranderen ze ook, zoals ook hun relatie en intimiteit evolueert (AL 163). Zowat alles verandert doorheen de tijd, en dat heeft zijn impact op de manier om elkaar te 'zien' en 'graag te zien'. Hernieuwing van de keuze voor elkaar doorheen deze veranderingen is noodzakelijk. Dagelijks dient men op weg te gaan om de liefdesband niet alleen te bewaren maar ook te versterken (AL 164).²

2.2. Groeibenadering van kwetsbare liefde onderweg

Deze aandacht voor relatiegroei in het algemeen, nodigt ook uit om stil te staan bij particuliere situaties van fragiliteit en gebrokenheid (AL 296), en bij de ontwikkeling van een "logica van de barmhartigheid" (AL 307). Gezien de voorkeur voor het huwelijksgesin, is het

² Eén van de grootste veranderingen is het verlies van een geliefde levenspartner door overlijden. Ook daaraan besteedt de paus uitdrukkelijk aandacht (AL 253-258).

de Eucharistie een genezende betekenis heeft. Ze is "geen prijs voor de volmaakten", dit is geen beloning voor degenen die moreel volgens het katholieke boekje leven. Ze is integendeel "een deugddoende remedie en voedsel" voor alle kwetsbare en gekwetste gelovigen onderweg (AL 305, noot 351). Zo kan de volle deelname aan de Eucharistie bijdragen tot het genezingsproces van wie na echtscheiding een nieuwe verbintenis aangaat.

Om dit mogelijk te maken wil de paus echter geen nieuwe kerkrechtelijke regels en procedures invoeren, gezien de enorme verscheidenheid van concrete situaties, zoals die hierboven – weliswaar nog summier – aan bod kwamen (AL 300). Tijdens de dubbelsynode van 2014 en 2015 was er een pastelling gegroeid tussen twee tegengestelde standpunten. Voor de enen kan er geen sprake van zijn echtgescheiden-hertrouwen toe te laten tot de communie, tenzij na onderzoek het eerste huwelijk ongeldig zou blijken te zijn of tenzij de nieuwe partners bereid zouden zijn in onthouding samen te leven. Anders is er alleen de weg van de zogenoemde 'geestelijke communie'. Voor de anderen kan er, na een weg van opheldering en berouw, begeleid door een daartoe gemachtigde priester, of gewoon op suggestie van een begeleidend priester, door de bisschop toelating geven worden om te communiceren. In akkoord met de eindtekst van de synodesessie van 2015 laat de paus beide achterwege, om ruimte te scheppen voor de persoonlijke en dialogale gewetenskeuze of onderscheiding. Daarbij merkt hij op hoe het voorstel om 'als broer en zus' samen te leven, als voorwaarde om te mogen communiceren, meestal niet haalbaar of zelfs onbillijk is: "Velen (...) benadrukken dat door het ontbreken van sommige uitdrukkingswijzen van intimiteit de huwelijksrouw en het welzijn van de kinderen in gevaar komt" (AL 298, noot 329). Tegelijk schept hij ruimte voor de persoonlijke en dialogale gewetenskeuze of 'onderscheiding', met de suggestie dat de beslissing van het koppel om de communie te ontvangen "met nederigheid en discretie" dient te gebeuren en "met liefde voor de Kerk en haar onderricht". Hun gewetenskeuze moet met andere woorden geworteld zijn "in een oprecht zoeken naar de wil van God en in het verlangen om er op een volmaktere wijze aan te beantwoorden" (AL 300).

Erkentelijke en kritische conclusie

De onmisbare rol die aan 'geweten en onderscheiding' toegekend wordt in de 'logica van de pastorale barmhartigheid' geldt ons inziens niet alleen voor de 'complexe situaties' waarop de pauselijke exhortatie focust. Doorheen de aandachtige lezing van *De vreugde van de liefde* is onze overtuiging gegroeid dat de ethiek van het 'verlicht en gevormd geweten-in-dialogo' ook van toepassing is op andere belevingsvelden. We denken aan het thema van de methodes van geboorteregeling. Opvallend is wel dat de strakke normatieve voorkeur van *Humanae Vitae* (1968) voor de zogenoemde natuurlijke methodes in de pauselijke exhortatie niet herhaald wordt. Ze worden niet meer opgelegd, enkel nog "aangemoedigd" (AL 222). Ook in verband met homoseksualiteit geldt het idee van persoonlijke en pastorale onderscheiding, in die zin dat het aan homo's en lesbiennes toekomt om, op basis van een positieve aanvaarding van hun affectief-seksuele oriëntatie, in eer en geweten de keuze te maken voor een leven in onthouding, zoals de Kerk voorhoudt, ofwel een leven in relatie volgens het evangelisch appel tot duurzame liefde.⁶ Zonder dat dit leidt tot een gelijkstelling met het huwelijk (en het huwelijksgesin), vermits de heteroseksuele intimiteit van de mogelijkheid van het kind in zich draagt (AL 52), kunnen ook homoseksuele en lesbische

⁶ Naar analogie van een verbondszegen voor echtgescheidenen die hertrouwen, is er pastoraal ook vraag naar een verbondszegen vanwege gelovige homoseksuele en lesbische koppels.

uitbuiting, verwaarlozing en onverschilligheid” (AL 241). De aantasting van de waardigheid van de duurzame liefdesband van het huwelijk, leidt in de katholieke kerk alsnog enkel tot scheiding en niet tot echtscheiding met de mogelijkheid van hertrouw (zoals dat onder meer in de Orthodoxe en Anglicaanse kerken het geval is).⁴ Toch is het zo dat veel katholieken na echtscheiding een nieuwe relatie aangaan en zelfs burgerlijk hertrouwen, namelijk omwille van de moeilijk te dragen eenzaamheid of omwille van het welzijn en de opvoeding van de kinderen die “nooit, nooit, nooit gegijzeld mogen worden” (AL 245). Deze gewetensbeslissing kan natuurlijk geen wilde bevestiging zijn, maar dient wel overwogen genomen te worden. Wat we hierboven het dialogale geweten noemden, is nu helemaal van toepassing. Men treedt met zichzelf in gesprek om de situatie waarin men terecht is gekomen zo eerlijk mogelijk in te schatten, ook oog te hebben voor wat misliep en wat anders had gekund: “een gewetensonderzoek met momenten van reflectie en berouw” (AL 300). Dit ootmoedig gewetensonderzoek impliceert met andere woorden de vraag of men alles gedaan heeft om het eerste huwelijk te redden (AL 298).⁵ Sommigen komen wellicht tot het inzicht en de overtuiging dat hun vorige huwelijk, dat onherstelbaar vernield is, bij nader toezien nooit geldig is geweest, nooit een waarachtig huwelijk in de volle zin van het woord is geweest. Er kunnen immers oude wonden naar boven komen die de emotionele onevenwichtigheid en onvolwassenheid van één van de partners jarenlang hebben toegedekt of verdrongen (AL 298). Of de ervaring van incest of seksueel misbruik, of “een slechte, nog niet geheelde relatie met ouders, broers en zussen, komt in het huwelijk opnieuw naar voor en schaadt het huwelijksleven” (AL 240). Doorheen het onderscheidingsproces kan men dus tot het inzicht komen dat het “in bepaalde omstandigheden moeilijk is om anders te handelen” (AL 302), en dus dat niet alleen de echtscheiding maar ook het aangaan van een nieuwe relatie of burgerlijk hertrouwen de ‘best mogelijke oplossing’ biedt.

Dit pleidooi voor een persoonlijke, verlichte en dialogale gewetenskeuze geldt ons inziens ook voor de vraag of echtgescheiden hertrouwen te communie mogen gaan. Ook al spreekt de paus er niet direct over, het past in zijn oproep om echtgescheiden-hertrouwen (of echtgescheiden-samenlevenden) niet uit te sluiten maar integendeel te integreren. Hij spreekt met nadruk en herhaaldelijk over de “logica van de integratie” (AL 47, 298, 299, 312). Hij verwerpt elke vorm van ‘excommunicatie’ of discriminatie, want echtgescheidenen die een nieuwe relatie aangaan of hertrouwen blijven deel uitmaken van de kerkelijke gemeenschap (AL 243, 246). Daarenboven moet hun positieve deelname aan het leven van de gemeenschap bevorderd worden (AL 299). Veel echtgescheiden-hertrouwen of echtgescheiden-samenwonenden stemmen hiermee graag in, maar tegelijk opperen ze dat wie a zegt ook b moet zeggen. Zij vinden dat de deelname aan de eucharistie door te communiceren een concrete gestalte is van deze integratie. Als zij hun nieuwe partnerrelatie beleven als een christelijk levensverbond willen ze daaraan ook uitdrukking geven door volle deelname aan de Eucharistie. Daarenboven vinden zij deze volle participatie ook noodzakelijk voor de christelijke opvoeding van hun kinderen. Om hieraan tegemoet te komen wijst de paus erop dat niet alleen het sacrament van biecht en verzoening maar ook

⁴ Ook al is er tijdens de dubbelsynode (2014-2015) noch in de pauselijke exhortatie (2016) iets geopperd over een mogelijke ‘zegening’ van een tweede relatie of huwelijk, naar analogie van de praktijk in de Orthodoxe en Anglicaanse kerken, toch blijft de vraag van veel gelovigen echtgescheidenen die burgerlijk hertrouwen naar een dergelijke ‘verbonds zegening’ telkens weer opduiken, niet alleen algemeen maar ook concreet als vraag tot priesters en pastores gericht (waarop méér dan eens positief wordt ingehaakt).

⁵ Er is vandaag, aldus de paus, grote nood “aan een pastoraal van de verzoening en bemiddeling via gespecialiseerde opvangcentra (luistercentra) in de bisdommen” (AL 242). Zie ook AL 244.

niet verwonderlijk dat de pauselijke exhortatie aandacht schenkt aan die relatievormen die zich ‘in de omgeving’ van het huwelijksgezin bevinden. Ze worden ‘irreguliere situaties’ genoemd (AL 296-300), een uitdrukking die voor onze hedendaagse oren nogal denigrerend klinkt. We hebben ze vanaf het begin van dit artikel opgesomd: vormen van pre-maritaal en pre-conjugaal samenleven; niet-huwelijks samenleven of enkel burgerlijk gehuwd zijn, al dan niet met gezinsvorming; nieuwe relatie of burgerlijke hertrouw na echtscheiding (AL 53,78, 293).

De paus pleit ondubbelzinnig voor een groeibenadering. Uiteraard betreft het geen groei in eender welke richting, maar wel om ‘op stap gaan’ in de richting van het wenselijke, namelijk het huwelijksverbond. De paus is zich zeer goed bewust dat er allerlei motieven meespelen in de keuze om voorhuwelijks of zomaar samen te leven, of om enkel burgerlijk te trouwen. Soms spelen principiële weerstanden tegen het huwelijksinstituut en elke vorm van institutionalisering een rol. Soms gaat dit verzet terug op eerder praktische redenen, bijvoorbeeld omdat een huwelijksceremonie met alles erop en eraan te duur is. Het is belangrijk al deze achtergronden en redenen niet op één hoop te gooien. Ook mag men het oude, deductieve model van ‘doctrinaire hardheid’ niet naar boven halen: “Men moet vermijden oordelen te vellen die geen rekening houden met de complexiteit van de verschillende situaties. Men moet ook aandacht hebben voor de wijze waarop mensen hun situatie beleven en eronder lijden” (AL 296).

Vandaar dat de paus ook beroep doet op een idee van Johannes-Paulus II, namelijk de “wet van de gradualiteit” (1981). Op grond van de radicaliteit van het evangelie kan er geen sprake van zijn in de ‘wet’ zelf een gradualiteit in te stellen. Het ‘doel-gebod’ is en blijft de integrale verbondsliefde als ziel van het huwelijksgezin (cf. supra). Maar de logica van de barmhartigheid heeft oog voor de weg van de geleidelijkheid die mensen gaan, geconfronteerd als ze zijn met moeilijkheden en fragiliteiten. Ondertussen hebben de menswetenschappen ons voldoende vertrouwd gemaakt met de psychodynamische en sociaal-contextuele processen die de – niet steeds even rechtlijnige – groei van mensen, ook en vooral op relatievlak conditioneren. De weg van de liefde is altijd een verhaal, soms met dramatische momenten en keerpunten, doorheen moeilijke beslissingen die de toekomst bepalen en dus tijd vragen (AL 296).

Bij deze groeibenadering komen twee dingen samen, namelijk de ‘verzachtende omstandigheden’ en de ‘zaden van groei’. Al vanaf de exhortatie *De vreugde van het evangelie* (2013) werd het duidelijk dat de huidige paus het idee van groei verbindt met de verzachtende factoren en omstandigheden of het concept van ‘deculpabilisering’ dat hij uit de Universele Catechismus (1995) haalt: “De toerekenbaarheid van en de verantwoordelijkheid voor een daad kunnen verminderd of zelfs opgeheven worden door onwetendheid, onoplettendheid, geweld, vrees, gewoonten, onmatige verlangens en andere psychische of sociale factoren” (AL 302). Er zijn psychische, sociale en culturele factoren die het beslissingsvermogen beperken, en dit tijdelijk of blijvend, afhankelijk van de levensperiode of de persoonlijkheidsstructuur van de mens in kwestie (AL 301). Dan mag men volgens de paus zelfs niet meer spreken over schuld en zonde, en is er zelfs sprake van genade: “Omwille van verzachtende omstandigheden en factoren is het mogelijk dat in een situatie een objectieve zonde – waarin men subjectief niet of niet volledig schuldig is – iemand kan leven in Gods genade en daartoe de hulp van de Kerk ontvangt” (AL 305).

Voor dit vertrouwen in groei volstaat het echter niet de verzachtende omstandigheden van de deculpabilisering in te roepen. Dit is en blijft immers een te negatief begrip, dat vooral oog heeft voor het gebrek aan vrijheids- en

verantwoordelijkheidsvermogen, waardoor ook het kwalitatief ethisch handelen terugloopt of zelfs verdwijnt. Daartegenover gaat een groei-ethiek op zoek naar potentialiteiten in het fragiele subject, dat wil zeggen naar ‘zaden van groei’ in zijn persoonlijkheid en levensverhaal, vanuit het (koppige) geloof dat deze zaden – ondanks alle kwetsbaarheden, onvolkomenheden en defecten – toch aanwezig zijn, en dus kunnen (en moeten) aangeboord worden. Trouwens, als mensen enkel vanuit hun fragiliteit benaderd worden, krijgen ze het label van ‘zwak’ en ‘verloren’ opgeplakt, waardoor ze het gevoel krijgen enkel ‘compassie’ te verdienen. Dit is een soort barmhartigheid die ze niet wensen. Ze willen in hun waardigheid erkend worden. Ze willen ook op hun veerkracht aangesproken worden, in de overtuiging dat ze niet enkel zwaktes maar ook sterktes in zich dragen.

Het is dus terecht en noodzakelijk dat de paus aandacht vraagt voor de “constructieve elementen” (AL 292, 294) in de vermelde zogenoemde irreguliere situaties, precies omdat deze elementen evenzovele aanknopingspunten bieden voor groei in de richting van het goede en zinvolle, *in casu* de verbondsliefde in huwelijk en gezin (AL 292, 293, 297). In onze visie op groei-ethiek³ hebben we die constructieve elementen als ‘zaden van groei’ bestempeld als vormen van ‘kleiner goed’. Door het groeipotentieel een ‘kleiner goed’ te noemen, wordt ook gesuggereerd dat de bereikte (beperkte) relatiekwaliteit niet tot stagnatie of resignatie mag leiden: “Stilstaand water stinkt”, haalt de paus een volkse spreuk aan (AL 219). De constructieve relatie-elementen zijn bouwstenen om uiteindelijk toch een voldoende duurzaam gebouw op te trekken, ook als een volledig duurzaam gebouw niet mogelijk is. ‘Kleiner goed’ impliceert met andere woorden een dynamisch perspectief dat “altijd moet openstaan voor nieuwe groeifasen en nieuwe beslissingen die toelaten het ideaal op een vollere wijze te verwerkelijken” (AL 303). Als bijvoorbeeld samenwonende koppels zich met elkaar gaandeweg verbinden en hun relatie tot een zekere stabiliteit ontwikkelen, gedragen door een diepe genegenheid en het vermogen om moeilijkheden te overwinnen, “kan dit gezien worden als een gelegenheid tot begeleiding naar het sacrament van het huwelijk, als de tijd er rijp voor is” (AL 78).

2.3. Bijdrage van een ‘verlicht en gevormd geweten-in-dialoog’

Deze ethiek van de geleidelijkheid is echter geen ethiek voor watjes, geen laxistische bedoening die alles relativeert, maar een ethiek die het appel – de roeping ‘plus est en vous’ (ook het adagium van de paus als Jezuiet) – niet schuwt. Een emancipatorische groei-ethiek doet daarenboven beroep op het ‘persoonlijk geweten’ of de ‘onderscheiding’, zoals de paus het in het achtste hoofdstuk van zijn exhortatie ook noemt (AL 296 vv).

De eerlijkheid gebiedt te erkennen dat de aangehaalde, zogenoemde ‘irreguliere’ gedragingen uitdrukking kunnen zijn van een persoonlijke keuze en overtuiging. Dan wordt het ‘afwijkend gedrag’ een ‘heterodox gedrag’. In de ‘Vraagstelling’ die aan de dubbelsynode van het gezin voorafging, werd daaraan uitdrukkelijk aandacht besteed. En in onze contreien is gebleken dat een grote groep, zelfs een sterke meerderheid van christenen, de kerkelijke standpunten over seksualiteit en samenwonen vóór het huwelijk, niet-maritale gezinsvorming, contraceptie, homoseksuele relaties en verbintenissen, zoals die in de Catechismus van de Katholieke Kerk (1992) verwoord worden, niet meer volgt, zonder daarom de voorkeur voor het huwelijksgezin op te geven. Ook in zijn post-synodale exhortatie erkent de paus die afwijkende mening, zij het met aarzeling en dan nog negatief

³ R. BURGGRAEVE, *An Ethics of Mercy. On the Way to Meaningful Living and Loving*, Leuven, Peeters, 2016, 300 p.

geformuleerd, in die zin dat men – in geval men de kerkelijke visie kent – er de waarde niet van weet te erkennen (AL 295, 297, 301). Wil men in de pastoraal echter weg van een bevoogdende kerk, dan zal men resoluut moeten kiezen voor een gemeenschap van mondige gelovigen die vanuit gedeelde evangelische overtuigingen op ethisch vlak eventueel verschillend oordelen over de concrete toepassingen van de fundamentele waarden en oriëntaties, zonder elkaar daarom te kwalificeren als ‘slechte christenen’ of als ‘slechte mensen’ – verdachtmakingen en verwijten die in de discussie tussen progressief en conservatief nog al te vaak opduiken.

Het merkwaardige is dat voor die ethische mondigheid in de pauselijke exhortatie een aanknopingspunt te vinden is, namelijk in de passage waar, opnieuw vanuit Thomas van Aquino, gesproken wordt over het onderscheid tussen algemene regels en particuliere contexten waarin die regels hun toepassing vinden (AL 304). Hoe noodzakelijk de algemeen geformuleerde handelingsnormen (niet doden, geen onwaarheid spraken, geen bezit ontvreemden...) ook mogen zijn, des te meer men tot op het concrete vlak afdaalt, zullen de gehanteerde gedragsregels defecten vertonen. Op het praktische handelingsvlak gelden die regels niet altijd en overal voor iedereen, precies omdat de concrete omstandigheden in de algemene normformuleringen niet zijn opgenomen. En hoe verder men afdaalt tot in de details van de situatie waarin gehandeld moet worden, des te meer zal de normformulering ‘falen’, aldus Thomas. De kerkelijke ethische regels kunnen niet zomaar op elke situatie van concrete mensen identiek en ‘zonder consideraties’ toegepast worden. In een dergelijke ongenueanceerde en abstracte toepassing maakt men van die gedragsregels dan “dode stenen om er anderen mee te bekogelen” (AL 49). Dan verheft men zich tot op de stoel van Mozes om vanuit de hoogte – en oppervlakkig! – over kwetsbare mensen in moeilijke situaties te oordelen. Maar een eerlijk realisme brengt ons tot het inzicht dat er in de juiste pastorale onderscheiding van al die uiteenlopende situaties “geen gemakkelijke recepten bestaan” (AL 298).

Hiermee concretiseert de paus zijn pleidooi voor de ‘onderscheiding’, zowel in de pastorale begeleiding als op individueel vlak. Zo scheidt hij ruimte voor de persoonlijke gewetenskeuze van al wie, na een eerlijke inschatting van de mogelijkheden en onmogelijkheden van de eigen – vaak complexe, stress veroorzakende – situatie, en via een onbevooroordeelde blik op de evangelische en kerkelijke inspiratie en een onbevangen gesprek met een persoonlijke begeleider (biechtvader, pastor, geestelijke leidsman, priester of leek), komt tot een eigen inzicht en beslissing over de te volgen levensweg (AL 296-297, 300, 301-303, 312). Dankzij een dergelijk dialogaal en ‘verlicht’ geweten (AL 303) kunnen mensen ook doorheen hun zogenoemd afwijkend – heterodox - gedrag Gods liefde weerspiegelen (AL 294). Deze ruimte voor mondige christenen, met hun eigen verantwoordelijke vrijheid van geweten, spoort helemaal met Franciscus uitdagende uitspraken: “Het is onze roeping gewetens te vormen, niet te vervangen” (AL 37), want “wij zijn geen scheidsrechters maar bemiddelaars van Gods barmhartigheid” (AL 301).

2.4. Gekwetste liefde, echtscheiding en hertrouw

Het idee van pastorale en persoonlijke onderscheiding is zowel van toepassing op echtscheiding en hertrouw, als op de kwestie omtrent de communie voor echtgescheiden-hertrouwen. In de lijn van het kerkelijk recht (canons 1152 & 1, 1153 & 3) erkent de paus dat er ‘ondraaglijke omstandigheden’ zijn, die de feitelijke scheiding rechtvaardigen: zichzelf of de kinderen behoeden voor de kwetsuren van “misbruik en geweld, vernedering en